

УДК 821.161.2-1.09Т.Шевченко:17.035.3

Державотворчий міф у текстах Тараса Шевченка: когерентність реального та віртуального

Роман КРОХМАЛЬНИЙ

Кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри бібліотекознавства і бібліографії
Львівського національного університету імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1
e-mail: romankro@gmail.com

У дослідженні подано погляд на естетику Шевченкового тексту через концепти діахронної когерентності, реальне та віртуальне. Вони полягають у реконструкції подій минулого, з якого випливає історіософське передбачення майбутнього, що становить головну ідею актуальності тексту. Автор намагається збагнути філософію поєднання слів, зануритись у глибину Шевченкового образу. На його переконання, цей образ наділений почуттями страдницької екзистенції сирітства – особи та нації, зумовленої низкою драматичних (історичних, соціальних, культурних та інших) обставин українського буття. Особливість Шевченкового державотворчого міфу, на думку автора, полягає у вдалому використанні фольклорного фітоніму як літературної метафори; у стягуванні (кумуляції) історично важливих, доленосних для всього народу подій у звужений часопростір із метою його інтерференції на долю окремої людини; у поетичному творенні еталону історичної традиції – віртуальної доленосної події та головних її учасників як повчального послання майбутнім державотворцям та ін.

Ключові слова: національна ідея, поетика історіософії, когерентність образу, модуль метаморфози, шевченкознавство.

Проблема вияву мистецького образу державотворчої ідеї насамперед враховує той факт, що Шевченкова поетична візія – *вперше в українській літературі* – знаменувала якісно нове явище – “виникнення і становлення власне українського, заплідненого національною ідеєю історичного мислення” [1, с. 33]. На порозі текстуального аналізу маємо також врахувати погляди дослідників на “якісну відмінність поміж історіографічним та історіософським сприйняттям історії...” [1, с. 34]. І. Франко у повісті “Захар Беркут” реконструював прадавню традиційну державотворчу ідею на прикладі демократичного самоуправління тухольської громади. Важливим для нас є погляд автора на об’єктивні чинники, що їх довелося враховувати при написанні твору: “Повість історична – се не історія. Історикові ходить передовсім о вислідження правди, о сконстатування фактів, натомість повістяр користується тільки історичними фактами для своїх окремих артистичних цілей, для воплочення певної ідеї в певних живих, типових особах” [6, с. 7].

М. Льницький звертає увагу на особливі засади в авторській передмові до історичної повісті: “І. Франко, опріч врахування естетичного критерію, наголошує на таких двох рисах художнього відтворення минулого, як *концептуальність* письменницького задуму та його *актуальність*, отже, на тих моментах, які виділяють сучасні дослідники історичної прози. Не тільки *реконструкція* чи *реставрація* картини старовини в особах – цього замало, а *відчуття історизму*, утвердження тих ідей, які *пов’язують* між собою часи, епохи, *єднають в одну ланку* минуле, сучасне, майбутнє

(тут і далі курсив мій. – Р. К.)” [3, с. 18]. У погляді М. Ільницького – одна із концептуально важливих складових когерентності художнього тексту – діахронна історична горизонталь. Тривимірність текстуального часопростору Ю. Барабаш означає формулою *поетична історіософія*, що проявляється як *сукупність* “утілених у художній формі Шевченкових уявлень і суджень про історичну долю України в контексті геополітичних аспектів, опосередковано – світової історії, і то в ракурсі як *минувшини*, так *сучасного життя* і *візії майбутнього*” [1, с. 29]. Дослідник шукає у творчості, в історичній пам’яті, у свідомості та міленарних візіях якнайповнішого втілення суб’єктивно-антропологічної сутності поетової історіософії, розкриває її природу – “людську”, поетичну та глибоко національну, виявляє “її романтичне коріння і профетичну спрямованість, загостреність морального імперативу, який вирішальним чином визначає особисті емоції, переживання, суб’єктивні, частогусто імпульсивні оцінки, судження, версії...” [1, с. 37]. Спроба викресати іскру нової цікавої думки про творчість геніального поета завжди приваблювала дослідників. Проте Шевченкові тексти, очевидно, вже настільки вивчені й проаналізовані, що неймовірно важко знайти щасливу літературознавчу нитку Аріадни і визначити власну стежину в лабіринті досліджень.

Завдання означеної інтерпретації тексту – спроба по-новому вникнути у філософію поєднання слів, зануритись у глибини Шевченкового образу, наділеного почуттями страдницької екзистенції сирітства – особи та нації, зумовленої низкою драматичних (історичних, соціальних, культурних та інших) обставин українського буття. М. Рильський переконував: “Ми зємо Шевченка народним поетом не тому, що він писав у народному стилі (так була написана тільки частина його творів), а тому, що всі думки його, вся його любов були присвячені народові, боротьбі за його визволення й щастя” [5, с. 4]. Шевченків державотворчий міф – це, насамперед, історіософське осягнення таїни українського плину буття, виявлення у ньому підступних течій і підводних каменів, об які на викрутасах історії вцієнт розбилася запорізька чайка, а з нею потонула й козацька воля, залишаючи українцям лиш полиновий спогад на дні вічного пісенного джерела, чистими водами якого живиться коріння Шевченкового слова. М. Ільницький, міркуючи про присутність елементів історичного у прадавній народнопоетичній образності, зауважує: “Народні епоси, зберігаючи риси тотемізму як ідеології ранньородового суспільства (прародичі, предки чи узагальнені образи материнського або батьківського начал), водночас стають ланками переходу до закріплення спільною пам’яттю роду, племені, народності – хай у трансформованому вигляді – подій, які були насправді” [3, с. 15].

Проникнути у сутність явища когерентності, заковданого у глибинні поєднання слів, можна, зокрема, і через українські замовляння, до ефективних чинників яких, на переконання М. Новикової, належало *дійове і діяльне слово*. “Інше – там просто неможливе й непотрібне <...>. Пізніша література або лише *реконструює* ту стадію в історії людської культури, коли справді вірили у слово-діло, або дає вже знесилені, вже позбавлені колишньої дійової сили *метафори* такого слова” [4, с. 15].

Переконаність в існуванні *дієвої* образотворчої сили у порівняльній єдності слова спрямовує пошукову думку до Шевченкового тексту. Насамперед, чи такі вже знесилені *метафори*, приміром, у рядках: “*Може зорю переліг той./ А на перелозі.../ Я посию мої сльози./ Мої щирі сльози./ Може, зійдуть, і виростуть/ Ножі обоюдні./ Розпанахають погане./ Гниле серце, трудне./ І вицідять сукровату./ І наллють живої/ Козацької тії крові./ Чистої, святої!!!*” [7, с. 172]. Очевидно, що естетика метафоричного образу може сприйматися тут *знесиленою, непривабливою, кульгавою*... Але ж саме з їхньою допомогою у вірші “*Чигрине, Чигрине...*” (1844) автор малює трагічний образ *Старця малосилого, гетьманської столиці, історична доленосна метаморфоза якої у шезненні святої слави, що – “Як пилина, лине/ За вітрами холодними./ В хма-*

рі пропадає..." [7, 171]. Столиця, до якої широко стелилися шляхи послів іноземних держав, зненацька потрапляє у дупкі "братерські" обійми, і слава Чигирини кане у цілковите забуття: "Ніхто й слова не промовить,/ Ніхто й не покаже,/ Де ти сто-
яв. Чого стояв./ І на сміх не скаже!!" [7, с. 171]. Страдницьке згасання долі великого європейського народу метафорично відображене у цій безрадісній картині. Під-
ступом та обманом вкрали в Україні її державотворчість, її державну ниву, яку так довго і бережливо плекали численні покоління українців: "Засівали./ І рудюю
поливали.../ І шаблями скородили" [7, с. 171]; на сторожі коло неї завжди стояли мудрі
й одважні... Стояли. Та бородатим сусідам дивовижним чином удалося намовити
нас до спільного обробітку нашої дорожньої ниви. І "Що ж на ниві уродилось??!" –
риторично-метафоричне запитання, на яке у тексті лунає гірка метафорична від-
повідь: "Уродила рута... рута.../ Волі нашої отрута" [7, с. 172]. Поетична формула
поєднання *рута/отрута* позначена драматичним історичним кодом, що криється
у полісемантичності фітоніму.

Рута належить до традиційних знаків української етнокультури. Важливими серед її символів для Т. Шевченка є – *шлюб, подружнє життя* – "нею прибирають
весільне гільце та весільний меч" [2, с. 514]. Отже, у Шевченковім тексті *рута* симво-
лізує фіктивний міждержавний шлюб – Переяславську угоду України з Московією.
А фіктивним цей шлюб є тому, що наречений (цар), через посередництво своїх
весільних бояр, відразу ж (при вівтарі Переяславської церкви) відмовився дати
клятву вірності, вимагаючи її лиш від України. *Рута-угода* стала в історіософській
поетичній візії отрутою для волелюбного народу, що завжди активно захищався
від ворожих навал, а в підступних хижих обіймах батюшки-царя піддався жакли-
вому неймовірному перетворенню: "...Заснула Вкраїна./ Бур'яном укрилась, цвіліло
зацвіла./ В калюжі, в болоті серце прогноїла/ І в дупло холодне гадюк напустила./ А дітям
надію в степу oddala" [7, с. 171]. Непривабливо виглядають у тексті вихідні обра-
зи модуля метаморфози: *Україна/бур'ян; серце/калюжа; серце/болото...* Шевченкова
логіка застосування неестетичної формули порівняльної когерентності визначена
історичною правдою, прихованою в етимології слова. За однією з версій, *Москва*
означає *Ведмеже болото* (сліді цього болота не висохли й дотепер, а зберігаються
у назві *Болотная площадь*). Отже, метафорично Шевченків поетичний історіософ-
ський погляд на *Чигиринську руїну* розкриває одну із її причин – Україна в москов-
ській калюжі, в болоті серце прогноїла!..

"Рутвяний (рутяний) вінок у весільних піснях – символ дівочтва, незайманості,
дівочої цноти, очікування судженого", у споконвічній народній традиції *зелений
руті* протиставлена "розквітла рута, вже незелена, з жовтим цвітом", що символі-
зує нещасливе подружнє життя [2, с. 514]. Такий символ *незеленої руті* віртуально
присутній у поемі "Княжна" (1847, Орська фортеця). Особисті страждання дівчи-
ни-красуні через невдалий шлюб когерентні з долею України, бо вона, як та
княгиня, "взаперті сидить./ Її і в сіні не пускає/ Убогих брат" [8, с. 17]. Шлюб врод-
ливої невинної дівчини стався супроти волі батьків, що серцем відчували недоб-
ру годину: "І батько й мати не пускали./ Казали: вгору не залазь./ Так ні, за князя. От
і князь!" Сімейна драма непорочної княгині через принизливе ставлення до неї
князя-п'яниці у тексті символізує зневагу московської влади до України, руйнацію
нею споконвічних моральних засад, протиправну загарбницьку анексію нашої
землі: "В тому господньому селі./ На нашій славній Україні./ Не знаю, де вони взялись, –/
Приблуда князь..." [8, с. 17].

Відомо, що одностайної згоди на тимчасову спілку з Московщиною в україн-
ському суспільстві не було. Частина козацьких старшин справедливо застерігала
про можливий підступний намір бородатого посольства. Так воно й сталося. Піс-
ля Переяслава Україна опинилася у ролі нещасної дружини, яку жорстокий пияк
після шлюбу тримає під замком. А сам безбожно визискує закріпачених селян,

пропиває награване: *"Літом і зимою / Музика тне, вино рікою... <...> І так за днями день минає, / Мужуцькі душі аж пишуть"*... Приблуда, п'яниця та кровопивця безсоромно й цинічно видає себе ще й за *убогих брата*, позбавляючи їх найменшої надії на справедливість: *"А патріот, убогих брат... / Дочку й теличку однімає / У мужика..."* [8, с. 17]. Єдиною утіхою для ув'язненої княгині стало народження донечки-княжни. Всю душу вклала мати у свою крихітку. Та недовготривалим було її щастя: *"Занедужала княгиня <...> Не стало на селі княгині, / І гусли знову загули"* [8, с. 20] – князь продовжує непробудно пити, а княжатко, при живому батькові, стає круглою сиріткою, бо дитинча знало й любило лиш матір: *"А сирота її в селі, / Її єдина дитина! / Мов одірвалось од гіллі, / Ненагодоване і босе, / Сорочечку до зносу носить, / Спеклося, бідне, на жару"* [8, с. 20]. Сирітство голодної княжни у тексті поеми когерентне із долею селян усієї України: *"Гуляє князь, гуляють гості, / Ревуть палати на помості, / А голод стогне на селі, / І стогне він, стогне по всій Україні"* [8, с. 20]. Шевченків концепт сирітства й недолі побудований за формулою *інтимне/національне*, у ньому – причина народного лиха тісно пов'язана із відсутністю національної державності, символом якої – *своя хата*, в якій – *"своя й правда, / І сила, і воля"* [7, с. 250]. Бездержавна мати-Україна – *"Обідрана, сиротою / Понад Дніпром плаче; / Тяжко-важко сиротині, / А ніхто не бачить..."* [7, с. 52]. Дієве Шевченкове слово, переконливе й правдиве, вказує людям вихід із того безпросвітку, з тої болотної неволі: *"Схаменіться"* – перестаньте наслідувати біблійного персонажа, Хама, що насміхався з рідного батька: *"Подивіться на рай тихий, / На свою країну, / Полюбіте щирим серцем / Велику руйну..."* [7, с. 250].

У поемі "Гайдамаки" Т. Шевченко малює страшну картину цілеспрямованої руйнації нашої славної історії, протиставляє антиукраїнській політиці різношерстих загарбників свою мрію про відновлення держави вільного народу: *"Гетьмани, гетьмани, якби то ви встали, / Встали, подивились на той Чигирин, / Що ви будували, де ви панували! / Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали / Козацької слави убогих руйн"* [7, с. 77]. Зусиллям волі та креативної уяви поет реконструює колишню українську державність, символом якої – Чигирин. Козацьке військо на чолі з Гетьманом з'являється у сяянні мерехтливих барв, жвавий блиск яких досягається поєднанням слів: *військо/море; море/горить; ясновельможний/булава; блиск булави – море/кипить*. Відчуття пульсуючого серця Гетьманщини, воскреслої козацької влади, свідчить про силу Шевченкового слова, когерентного із прадавнім українським дієвим словом. Поет твердо вірив у відродження в Україні вільної самостійної державності і, мов справжній відун, чинив навіювання (сугестію-замовляння), що приїде в Україну свята година, коли: *"Козак оживе, / Оживуть гетьмани в золотім жупані, / Прокиньтесь доля; козак заспіва... <...> ... а в степах України – / О Боже мій милий – блисне булава"* [7, с. 87].

Поезія Шевченкова, її історизм, її животрепетний козацький дух – когерентні із народною думою. Як стверджує М. Ільницький, "саме в думі починають формуватися риси *історизму як художньої категорії*, що переростають достовірність факту й реконструкції подій, у зв'язі містять елемент мистецького узагальнення, "прочитання", тобто ті ознаки, які обґрунтовуються літературою як певна домінанта історичних жанрів поезії, прози й драматургії" [3, с. 17].

На екран Шевченкової свідомості одночасно проектується минуле, сучасне й майбутнє. У "Гайдамаках" поет побачив внутрішню силу державотворчої нації, здатну вибухнути вулканічною лавою, щоб спопелити наругу над сумлінням та гідністю тихомирного люду. Жахітливі криваві сцени в поемі покликані застерегти усіх кривдників українського народу від посягання на його вільне життя! Водночас поет сповнений надії на мирне життєрадісне весняне оновлення землі, оновлення природи й пробудження народного державотворення. У поетичній візії поеми "Княжна" сплелися дві драми, два часопростори – доба кріпацтва і нова доба, що у майбутньому столітті приїде під вивіскою *світлого життя*... Шевченко по-нострадамівськи передбачив майбутнє нове облудне лихо – закріпачення укра-

їнців, але вже у перелицьованій Росії, коли замість панів до влади прийдуть *товариші*, які цинічно обіцятимуть: “Не журіться, селяни, земля все одно буде ваша...” І заходитимуться по-своєму наближати єднання селян із землею, влаштуваючи голодомори: “Тисячами гинуть/ Голодній люде. А скирти гниють” [2, с. 20] “...Минають літа; люди гинуть,/ Лютує голод в Україні,/ Лютує в княжому селі” [8, с. 21]. З-поміж рядків Шевченкової поеми сумно визирає заморена голодом кістлява правда українського колгоспного села 1932–1933 років. І знову єдиний порятунок для українського народу поет бачить у відродженні власної держави: давня держава (княгиня) – у московській неволі умерла; на її місце прийшла молода держава (княжна): “Аж ось із Києва привозять/ Княжну. Мов сонечко зійшло/ Над обікраденим селом./ Чорнобрива, кароока,/ Вилитая мати” [2, с. 21]. Символічною є картина з’явлення нової віртуальної держави – із прадавньої столиці, із Києва, сонечко зійшло!

Т. Шевченко бачить нову державу як спадкоємицю козацької матері-держави. Бачить поет, яким має бути зв’язок оновленої державної влади із народом: “Мов сизая голубонька,/ Село облетіла./ У всіх була, всіх бачила,/ Всі повеселіли./ Там словами привітала,/ Там нагодувала.../ Що день божий обходила/ Село. Помагала усякому. А сироти/ До неї в покої/ Приходили. І матір’ю/ Своєю святою/ Її звали. І все село/ За неї молилось...” [8, с. 21]. Ось, що таке *рідна* держава, про яку мріяли братчики кирило-мефодіївці. Ось за те, що Т. Шевченко відкривав очі покріпаченому люду на причини його неволі й указував шлях до вільного життя, Московська імперія боялася й ненавиділа поета, за це й нагородила його терновим вінком довголітніх мук, маскуючи безжовну жорстокість свого вироку тим, що, мовляв, поема “Сон” – “сочинение Шевченки, исполненное самых наглых и дерзких описаний высочайшего дома...” [7, с. 480]. Т. Шевченко й справді націлівся на деміфологізацію морально гнилої Російської імперії, ставлячи правдиве обвинувачення *височайшому* дому, що неситим оком “За край світа зазирає,/ Чи нема країни,/ Щоб загарбать і з собою/ Взять у домовину” [7, с. 180]. Євангельські слова, узяті за епіграф твору, покликані чітко визначити ідейну мету *сонної комедії* – відкрити людям очі на “християнськість” Московської влади, що зламала своє слово, проголошене у Переяславському храмі перед Новонародженим Ісусом, і, замість сприяти народженню нового дружнього життя двох народів, побудованого на засадах справедливих, знищила козацтво, Українську державу. На цю істину вказує ліричний герой, що, прощаючись із рідною землею, називає її “*нене, удова-небого*”.

Статус України як нещасної удови у тексті *сонної комедії* реалістично підтверджено картиною української голгофи: “Он глянь, у тім раї, що ти покидаєш,/ Латану свитину з каліки знімають,/ З шкурою знімають, бо нічим обуть/ Княжат недорослих; а он розпинають/ Вдову за подушне, а сина кують,/ Єдиного сина, єдину дитину,/ Єдину надію! в військо отдають!/ Бо його, бач, трохи! А онде під тином/ Опухла дитина, голоднее мре,/ А мати пшеницю на паниціні жне” [7, с. 182]. За всі біди й усі страждання нещасного народу Т. Шевченко поклав відповідальність на гетьмана України: “Стоїть в селі Суботові/ На горі високій/ Домовина України,/ Широка, глибока./ Ото церков Богданова./ Там-то він молився,/ Щоб москаль добром і лихом/ З козаком ділився./ Мир душі твоєї, Богдане!/ Не так воно стало;/ Москалики що заздріли,/ То все очухрали” <...> “Отак-то, Богдане!/ Занастив єси вбогу/ Сироту Україну!” <...> “На тій Україні,/ На тій самій, що з тобою/ Ляха задавила!/ Байстриюки Єкатерины/ Сараною сіли” [7, с. 233]. Шевченкове слово, що *пломенем* взялось, із великою гідністю постає перед *Височайшим* домом, безстрашно таврує-випалює на скрижалях історії його політичний цинізм та безоглядно брехливе клятвобпорушництво: “Отак-то, Зіновію,/ Олексіїв друже!/ Ти все оддав приятелям,/ А їм і байдуже./ Кажуть, бачиш, що все-то те/ Таки й було наше,/ Що вони тільки наймали/ Татарам на пашу...” [7, с. 233].

Сила Шевченкового державотворчого слова – у непохитній вірі в справедливе майбутнє, вірі, що настане час, коли воскресне навіки вільна і незалежна укра-

їнська держава: *"Церков-домовина/ Розвалиться... і з-під неї/ Встане Україна./ І розвіє тьму неволі./ Світ сонця засвітить./ І помоляться на волі/ Невольничі діти!.."* [7, с. 233].

Як розгорнута реконструкція традицій справедливої та чесної козацької спільноти – Шевченків державотворчий міф потужно реалізується у поезії *"У неділеньку у святую"* [8, с. 137] в найважливішому для майбутнього нації моменті – у виборах гетьмана України. У тексті – ця животрепетна державницька подія просякнута духом історизму. Однак як факт історичний вона належить до творчої фантазії, до міфу, джерелом якого – стаття І. Срезневського *"Сказание летописцев и предания..."* [9, кн. 3, с. 94] та пісня-стилізація народних дум *"Подвиги Лободы"* того самого автора [9, кн. 1, с. 53-58]. Саме ці публікації надихнули поета на створення світлої історичної постаті Г. Лободи (слідом за І. Срезневським, у тексті вірша названого Іваном) [8, с. 502]. Для прикладу, у поемі *"Невольник"* державотворчий міф базується на дійсних історичних фактах, що займають набагато ширшу часову тяглість (приблизно 28 років), ніж часопростір у тексті, де справжні історичні події накладаються на час розлуки головного героя з Яриною (у тексті поеми – 5 років).

Авторське впресовування ширших часових історичних рамок у набагато вужчі, текстові, – *метод своєрідної концентрації історії* [7, с. 493], або ж *кумуляція історичних фактів* та їх *інтерференція* на колізії твору, із метою підкресленої драматизації згущуванням похмурих барв, яких не може побачити, а лиш серцем відчутти, сліпий невольник: 1) *"Як Січ руйнували"*; 2) *"Як москалі срібло, золото / І свічі забрали / У Покрові"*; 3) *"Як козаки / Вночі утікали / І на тихому Дунаю / Новим кошем стали"*; 4) *"Як цариця по Києву / З Нечосом ходила... / І Межигорського Спасу / Вночі запалила"*; 5) *"І як степи запорозькі / Тоді поділили / І панам на Україні / Люд закріпостили"*. І вже останньою, найганебнішою, на думку головного героя поеми, стала подія привселюдного позбавлення людської гідності останнього Гетьмана України Кирила Розумовського: *"Як Кирило з старшинами / Пудром осипались / І в цариці, мов собаки / Патинки лизали"* [7, с. 219].

Поема *"Невольник"* у своїй метафоричній назві вказує і на головного героя, що осліплений ледве вирвався із турецької неволі, і на ганебне історичне тавро, випалене московськими ординцями на душі осліплого від горя козацького народу. Застосування явища інтертекстуальності дає змогу Т. Шевченку подати в поемі приголомшливі історичні події через екзистенцію невидючого чоловіка, через його розповідь про тривожні новини (частину з яких він почув із вуст очевидців, а деякі, як можна здогадуватися, потрапили до вух нещасного, поки шукав він дорогу додому), тому найважливіша наративна частина тексту подана як *інтерпретація почутого*. У поезії *"У неділеньку у святую"* реципієнт сам усе бачить та все чує, немов би особисто перебував у гущі історичної події, події значущої, доленосної, повчальної. Від першого ж рядка вірш дихає історичністю та сакральністю: *"У неділеньку у святую / У досвітню годину"*; адорацією української державності, символом якої – козацька столиця: *"У славному-преславному / Місті в Чигирині"*; пошаною до традиційного скликання народу: *"Задзвонили в усі дзвони, / З гармати стріляли"*; до гідності громади: *"Превелебную громаду / Докупи скликали"* [8, с. 137].

Доленосність державотворчого дійства підкреслена присутністю церковно-релігійної громади: *"З святыми коровами / Та з пречистними образами / Народ з попами / З усіх церков на гору йде..."* Сходження на гору символізує виборчий процес як духовне піднесення народу. Процедура відкритого колективного вибору гетьмана розпочинається спільною молитвою: *"І громада покладає / Земніє поклони, / Молебствіє архімандрит / Сам на горі править, / Святого Бога просить, хвалить, / Щоб дав їм мудрості дознати, / Гетьмана доброго обрати"* [8, с. 137]. Без жодного натяку на обман, без підкупу та насильля громада, духовенство і військо здійснюють свою почесну державотворчу місію: *"І одногласне, одностайне / Громада вибрала Гетьмана – / Преславного Лободу Івана, / Лицаря старого, / Брата військового"* [8, с. 137].

Дослідники творчості Т. Шевченка переконані, що високу оцінку історичної постаті І.Лободи та відомості про Раду в Чигирині поет запозичив у І. Срезневського. Історичної події, що такою сприймається в інтерпретації Шевченка, насправді не було. Факт обрання гетьманом у Чигирині Лободи та його відмова від булави на користь Наливайка – належить творчому домислу автора [8, с. 502]. Постать козацького лицаря, наділеного мудрістю державотворця, задумана як послання крізь час, мета якого – закарбувати у пам'яті майбутніх поколінь прообраз будівника нової української держави. Поет наяву бачив її, і не лише уявляв, але й мужнім словом захищав, воював за неї, тавруючи ворогів землі нашої як безбожних злодіїв, що “ховають і топчуть Святого закона, що зовуть преподобним лютотою Нерона” [7, с. 257].

Поезія “Холодний яр” (1845) – один із вражаючих прикладів гостроти й сили поетичної зброї: катам України, колишнім, нинішнім та прийдешнім Т. Шевченко кладе на пихаті задурманені голови слово-меч обоюдний і суворо застерігає: “Стережіться ж,/ Бо лихо вам буде,/ Тяжке лихо!.. Дурить дітей/ І брата сліпого,/ Дурить себе, чужих людей,/ Та не дурить Бога” [7, с. 257].

Особливість Шевченкового державотворчого міфу полягає: у напрочуд вдалому використанні фольклорного фітоніму як літературної метафори (*рута/ волі нашої отрута*); у стягуванні (кумуляції) історично важливих, доленосних для всього народу подій у звужений часопростір, з метою його інтерференції на долю окремої людини (“Невольник”), у чому проявляється когерентність інтимного і національного; у поетичному творенні *еталону історичної традиції* – віртуальної доленосної події та головних її учасників, як повчального послання майбутнім державотворцям (“У неділеньку, у святу”); у поєднанні тимчасового й вічного, вертикального та горизонтального часопросторів (“Великий льох”); у проєкції у майбутнє креативного образу легендарного державотворця (“У неділеньку, у святу”); у поєднанні суб’єктивно-антропологічної сутності феміністичного та орнітонімного в міфології образу держави (“До Основ’яненка”, “Княжна”, “Великий льох”, “Сон”...); у трансферності державницького часопростору *тимчасове/вічне*, над яким витає дух Запорожжя та Холодного Яру. Шевченків державотворчий міф націлений на випалювання вогнистим словом із заморожених людських душ екзистенції затоптаного у болото, упослідженого, уярмленого російським царизмом кріпака, відродження та утвердження в народній пам’яті золотої козацької доби, відродження самоусвідомлення вільної людини. Шевченкове слово, напоєне приворотним запахом євшан-зілля, відкрило українській людині нові історичні обрії, осяяні священною метою – розбудови *своєї хати для сім’ї вольної, нової*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш Ю. Просторинь Шевченкового Слова / Юрій Барабаш. – К.: Темпора, 2011. – 510 с.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
3. Ільницький М. “Історія мисляча” / Микола Ільницький // Ільницький М. Людина в історії: (сучасний укр. іст. роман). – К.: Дніпро, 1989. – 356 с.
4. Новикова М. Прасвіт українських замовлянь / Марина Новикова // Українські замовляння / Упорядник М. Н. Москаленко; авт. передм. М. О. Новикова. – К.: Дніпро, 1993. – 309 с.
5. Рильський М. Книга народу / Максим Рильський // Тарас Шевченко. Кобзар. – К.: Держ. видав. худ. літ., 1961. – 607 с.
6. Франко І. Передмова до повісті “Захар Беркут” / Іван Франко // Франко І. Збір. творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1978. – Т. 16. – 510 с.
7. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. / Тарас Шевченко. – К.: Наук. думка, 1989. – Т. 1. – 528 с.
8. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. / Тарас Шевченко. – К.: Наук. думка, 1991. – Т. 2. – 590 с.
9. Срезневский И. Сказание летописцев и предания... / Измаил Срезневский/ Запорожская старина. – Харьков, 1833-1834. – Ч. I. – Кн. 1-3.

State Formation Myth in Taras Shevchenko's Texts: Coherence of Reality and Virtuality

Roman KROKHMALNYI

The research provides a view of Shevchenko's text esthetics through the concepts of diachronic coherence, reality and virtuality. They lie in the reconstruction of past events from which historic and philosophical anticipation of future is derived; and this constitutes the central idea of the text relevance. The author tries to understand the philosophy of word combinations, to dive into the depth of Shevchenko's image. He is convinced that this image is endowed with distressing feelings of orphanage existence – a person and a nation caused by the range of dramatic (historical, social, cultural, etc.) circumstances of Ukrainian life. The peculiarity of Shevchenko's state formation myth according to the author, lies in successful usage of folklore phytonym as literary metaphor; in collection (cumulating) of historically significant, crucial to all people events into a narrowed time and space aiming at its interference with the life of a separate individual; in poetic creation of historic tradition standard – virtual fateful event and its major participants as an instructive message to future state founders and others.

Key words: national idea, poetics of historical philosophy, image coherence, metamorphosis module, Shevchenko studies.

Государственнообразующий миф в тексте Тараса Шевченко: когерентность реального и виртуального

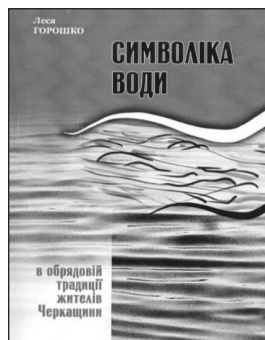
Роман КРОХМАЛЬНИЙ

В исследовании представлен взгляд на эстетику Шевченковского текста через концепты диахронной когерентности, реальное и виртуальное. Они заключаются в реконструкции событий прошлого, из которого следуют историософские предсказания будущего, в чем заключается главная идея актуальности текста. Автор пытается понять философию сочетания слов, погрузиться вглубь Шевченковского образа. По его убеждению, этот образ наделен чувствами страдающей экзистенции сиротства – лица и нации, обусловленной рядом драматических (исторических, социальных, культурных и других) обстоятельств украинского бытия. Специфика Шевченковского государственнообразующего мифа, по мнению автора, заключается в удачном использовании фольклорного фитонима как литературной метафоры; в стягивании (кумуляции) исторически важных, судьбоносных для всего народа событий в суженное время-пространство с целью его интерференции на судьбу отдельного человека; в поэтическом создании эталона исторической традиции – виртуального судьбоносного события и главных ее участников как поучительного послания будущим творцам государства и др.

Ключевые слова: национальная идея, поэтика историософии, когерентность образа, модуль метаморфозы, шевченковедение.

Стаття надійшла до редколегії 24.08.2014
Прийнята до друку 29.09.2014

Нові книги

Горошко Л. Символіка води в обрядовій традиції жителів Черкащини. – К.: Видавець Олег Філюк, 2014. – 256 с.

У монографії на основі польових записів і низки опублікованих праць та архівних матеріалів здійснено порівняльно-історичний і семантичний аналіз обрядового використання води на Черкащині. Ритуальні дії з водою, що були, а подекуди залишаються досі, органічно складовою відзначення основних календарних віх річного циклу, а також життєвого шляху людини (купання, вмивання, обливання, кроплення тощо), висвітлено із залученням широкого кола відомостей про побутування цього явища в традиційній культурі жителів суміжних та інших теренів України і загалом багатьох народів світу. Особливістю праці є її наповнення здебільшого польовим фактографічним матеріалом, який автор уперше вводить до наукового обігу і частково заповнює брак знань традиційної культури українців у локальному вимірі.